

OSVRTI

RUGANJE – NOVA POJAVA U PRIJEDLOZIMA ZA NAJBOLJU RIJEČ¹

U natječaju za 2008. godinu zapazili smo novu pojavu: da prilozi imaju i rugalačku stranu. Sama pojava nije nova, počela je još za endehazijskih dana, ali međumrežje (internet) jasno pokazuje da su svojom glavninom autori oni Srbi koji se još nisu pomirili s posebnosti hrvatskoga književnoga jezika i njegovom slobodom pa su to okrenuli u rujanje i tako staru pojavu obnovili i pojačali.

Međumrežje od 2. lipnja 2004. jasno pokazuje da počinje od 183 člana srpskoga usmjerenja. I da na međumrežju nije jasno odakle potječe, odaje ih i to što su *registrovani*, poslije rabe i *nevreme*, *prezentacioni*; drugi predlažu izvedenice i tvorenice od riječi koje nisu hrvatske, kao što je npr. *kačiti* umjesto hrvatskoga *kvačiti*. Ali čini se da svoje usmjerenje nisu ni kanili kriti, neki poslije rabe i ćirilicu, sve jasno pokazuje da je njima glavno rujanje hrvatskomu jeziku. U popisu pod naslovom Novi hrvatskih riječnik (dakle *s rije-*!), popisano je četrdesetak riječi jasno vidljivo iz rugalačkih razloga, prvo zbog opscenih riječi, ali i onih koje su se rabile za NDH, kao *samovoz*, *munjovoz*, *slikokaz*, ali tu je i – *zrnojed* (vrabac), *zoroklik* (pjetao), *slikomičnica* (televizija), *rukopipajuće milodrmalo* (klavir), *okolokućno četveronožno travočupkalo* (ovca).

Dakako, među rugačima mogu biti i Hrvati jer ima i Hrvata nehrvata, jugonostalgičara, unitarista, nedovoljno svjesnih Hrvata i sličnih njima.

Neki se rugalački prijedlozi na međumrežju i ponavljaju, npr. 22. veljače 2005., 13. listopada 2005., 2. siječnja 2007., neki u istom obliku, a neki malo promijenjeni kao za ovca *okolohižno četveronožno travočupkalo*.

Izmisle riječ *zoroklik* iz rugalačkih razloga, a onda „znanstveno” dokazuju (neka Vesna Perić Zimanjić iz Beograda, i to na engleskom jeziku) da su njime Hrvati htjeli istisnuti svoju riječ *pijevac* jer zvuči slično kao srpska riječ *pevac*. Tu se vidi da autorica ne razumije hrvatski jezični osjećaj jer *pijevac* i *pevac* Hrvatima ne zvuče slično, nego različito, pogotovo osjećajno, jer je ijekavsko/ekavska razlika jedna od najuočljivijih razlika.

A da su Hrvati za *helikopter* izmislili stilski neutralan izraz *zrakomlat*, to je obična podvaljenica, obična laž koju jednako ponavljaju hrvatske i srpske neznalice, neupućeni, zlobnici, zlonamjernici i sličan ološ.

U prilogu od 2. siječnja 2007. popisane su i hrvatske riječi koje su danas u općoj hrvatskoj upotrebi, a razlikuju se od srpskih ili su iste kao i srpske, ali Hrvati imaju i posebnu riječ, kao što su *uvidaj* (sudski) – *očevid*, *raskršće* – *raskrižje*, *radnik* – *djelatnik*, *taksena marka* – *biljeg*, *privreda* – *gospodarstvo*... i još dvadesetak takvih pa među njima i one koje nisu istoznačnice kao što su *porodica* – *obitelj*. Iz takva se popisa vidi da se oni koji bi se htjeli rugati, to ne znaju jer se ne razumiju u značenja riječi, njihovu uporabu i njihove vrijednosti. Inače ih ne bi navodili u Jezikovu natječaju jer kako ih okrenuli, ne mogu biti rugalnice.

¹ Izlaganje održano 16. ožujka u Pakracu povodom proglašenja najboljih riječi za 2008. godinu.

Srbi ne znaju da svojim rujanjem normalnim hrvatskim riječima i jezičnom osjećaju prema novotvorenica potvrđuju staru tvrdnju da se hrvatski jezik od srpskoga razlikuje i po odnosu prema tuđicama jer je i on jedan od srpsko-hrvatskih jezičnih razlika, koja je odavno zapažena, ali dosad slabo naglašavana.

Franjo Cipra napisao je 1941. članak Različiti odnošaj hrvatskoga i srpskoga jezika prema tuđicama,² u kojem je nabrajao razlike na leksičkom području, ali nije išao u sam korijen toga problema.

Profesor Jonke u predavanjima studentima oko 1950., pošto je dao kratku povijest hrvatskoga književnoga jezika, kratko spominje povijest srpskoga i završava:

„Srpski književni jezik razvijajući se na području šumadijsko-vojvođanskom preuzeo je u cjelini Vukove principe izuzev ijekavštine. Srpski jezik zazirao je više od stvaranja kovanica, nego se radije oslanjao na pozajmljenice. Tako su iz jednog narodnog jezika ponikla dva književna tipa.”³

Ja sam tu temu nekoliko puta načinjao, ali ju nisam temeljitije zahvatio. Uzroke sam naznačio u člancima Književni jezik u Hrvata, Književni jezik u Srba,⁴ dovoljno za onoga tko želi ući malo dublje u samu bit problema, a sad ću pokušati nešto izričitije prikazati, iako ne temeljito, ali za ovu priliku, mislim, dovoljno.

Korijen je toj razlici u stvaranju modernoga hrvatskoga i srpskoga jezika. Hrvati su bili ugroženi od njemačkoga jezika i stvorili su takav filter prema tuđicama, prema kojemu je u hrvatski književni jezik mogla lakše ući svaka tuđica od germanizma. Tako

smo uzeli mletačku *boca*, da ne prihvatimo iz razgovornoga jezika općeproširenu *flaša*; prihvatili smo tursku riječ *sat* (od sahat), da ne uzmemo dosta proširenu *ura*, jer je bila preblizu njemačkoj riječ *die Uhr*, ali je mogao ući *urar* jer je bio podalje od njemačke riječi *der Uhrmacher*; *der Teppich* je tada potisnut od grčkoga *saga*. Glagoli na -irati mogli su ući ako je i osnova bila strana, *adresirati*, *telefonirati*, ali ne ako je osnova bila njemačka, dva su pokušala, ali nisu uspjela: *buhštahirati* i *šatirati*. Umjesto prvoga nametao se *slovkati*, *sricati*, a umjesto drugoga *sjenčati*, *sjenčiti*.

Odatle u 19. stoljeću imamo na desetke glagola na -ovati samo da se izbjegnju oni na -irati. Tako npr. kod Antuna Radića nalazimo *ignorovati*, *dekretovati*, *polemizovati*..., što nisu onodobni srbizmi nego hrvatsko izbjegavanje glagola na -irati. Razlika između -irati/-ovati (-isati) nastala je poslije.

I tako za 400 godina pod izrazitom dominacijom njemačkoga jezika, u hrvatski smo književni jezik primili tek oko četrdesetak njemačkih riječi, dok ih je u razgovornome bilo oko 6000. Tako se u Hrvata razvio jezični osjećaj po kojem smo spasili svoje hrvatstvo izbjegavajući germanizme.

U Srba se odnos prema tuđicama doživljavao sasvim suprotno. Oni su se nekoliko stoljeća služili srpskokrkenoslavenskim jezikom, a onda je oko polovice 18. stoljeća Austrija nastojala da Srbe na svom području, u kulturnom dijelu Srbije, a to je bila u Vojvodini, odvrati od Rusije i u jednom smislu pokatoliči, a Srbi se okrenu Rusiji s kojom su bili u vjerskoj zajednici. Srbi odlaze u ruske škole, najviše u kijevsku Duhovnu

² Novi list, 9. 9. 1941., str. 6.

³ Moje bilješke s njegovih predavanja.

⁴ Jezik – Školski leksikon, Zagreb, 1965. Time sam izbjegao da te teme obradim pod dvočlanim nazivom jezika, kako je onda bilo obavezno, pogotovu u izdanjima za škole.

akademiju, srpski svećenici u Rusiji nabavljaju crkvene knjige mjesto svojih sve rjedih srbulja, a iz Rusije dolaze u Srbiju i učitelji, 1724. dolazi Maksim Suvorov s gramatikama i bukvarima (početnicama), 1733. dolazi desetak učitelja na čelu s Emanuilom Kozadžinskim. I tako se srpski jezik rusificira. Srbi su smatrali ako uzmu rusizam, što zapravo znači tuđicu, da su spasili svoje srpstvo. I tako se u njih stvorio jezični osjećaj po kojem su tuđice dobro došle.

Odatle se u Hrvata i Srba razvili sasvim oprječni jezični osjećaji prema tuđicama i novotvorenicama. Razumljivo je što je hrvatski jezični osjećaj prema tuđicama za 70 godina srpske prevlasti znatno otupio i jedan od zadataka našega natječaja jest i u tome da taj osjećaj oživimo i usmjerimo prema stvaranju dobrih i prihvatljivih novih riječi.

Zato moramo stalno naglašavati da u kategoriju neprihvatljivih zamjena idu i prijedlozi za dobre i već usvojene riječi, kao što su *bebenosilica* za trudnica, *bogodvor* za crkva, *češaljka*, *dlakored*, *kosoplet*, *pletikosić* za češalj, *lječionica* za bolnica, *nogadak* za nogomet (čemu su se trudili naši predci da nađu zamjenu za *fudbal*!), *riješenica* za križaljka, *rukobris* za ručnik...

Umjesto proširene i usvojene riječi *Portugalka* ne treba predlagati *Portugalkinja*, kao ni *otpadnica* za kanta za smeće, *otpadnik* za koš za smeće jer su i *otpadnik* i *otpadnica* već zauzete drugim značenjem. Nepotrebno je predlagati *zakonodavac* za *odvjetnik*, jer odvjetnik nije zakonodavac.

Tako su besmislene zamjene *griznik*, *njušnik*, *sluška*, *slušnik*, *vidnik* za zub, nos, uho, oko iako su uzete same za sebe uspjele.

Nepotrebni su i prijedlozi za izmišljene pojmove kao *bisernjača* 'igla kojom se nižu biseri', ili složene riječi za umjetno napravljene cjeline kao *miletina* 'mlinci i piletina', *mokravice* 'mokre zimske rukavice'.

Besmisleni su prijedlozi kao *djakna* – dječja jakna, *mjakna* – muška jakna, *žjakna* – ženska jakna, *maditelji* – mamini roditelji, *taditelji* – tatini roditelji, *morgulje* – morske orgulje, *gražulj* – grah i bažulj (kad su grah i bažulj istoznačnice s raznim stilskim vrijednostima).

Besmislena je i *oduzetoslobodnica* za zatvor, *palačinkenjara* 'ugostiteljsko mjesto gdje se peku palačinke'.

Ne treba predlagati riječi za koje se s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da su već zabilježene u rječnicima kao *lovkinja*, *masleni*, *odrina*, *okružnica* i sl. Za neke su predlagači mogli znati da su zabilježene, kao za *mutikaša*, *načve* (treba ć!). Kakav smisao ima predlagati *europij*, naziv za kemijsko počelo kad taj pojam već mora biti ostvaren svojim nazivom (kao što i jest!), ako nije, onda i ne može biti.

Ako predlagač s pravom posumnja da bi koja riječ već mogla biti zabilježena, bilo bi dobro da pogleda u koji rječnik, bar u Rječnik hrvatskoga jezika u izdanju Leksikografskoga zavoda i Školske knjige. Jedan od zadataka našega natječaja jest da se predlagači nauče malo više služiti rječnicima. Dakako, ako oni to ne učine, mora povjerenstvo za izbor nove riječi, ali je bolje ako ga ne opterećuju nepotrebnim poslovima kad ih povjerenstvo ima i onako mnogo da svoj zadatak obavi što bolje.

No to bi se još moglo prihvatiti, ipak je takvih prijedloga malo i na ocjenjivačkome je povjerenstvu da ih sve ocijeni.

Što se namjernoga ruganja tiče, mi izravno ne možemo protiv toga učiniti ništa jer se svakom nastojanju neki rugaju, ali možemo posredno. Povjerenstvo je ovlastilo tajnicu i glavnu i odgovornu urednicu da rugalačke prijedloge ne dostavljaju na daljnje razmatranje, nego da ih odmah bacaju u koš za smeće pa će za takve prijedloge vrijediti kao da nisu na natječaj ni poslani.

Da budemo sigurni, u koš za smeće ići će odmah i svi oni prijedlozi među kojima od jednoga autora ima više prijedloga ako je samo jedan rugalački. Naime, neki šalju na desetke prijedloga, neki i do stotinjak, pa je među njima može biti i po koji rugalački. Takve cjeline ići će u koš za smeće jer imamo dovoljno ozbiljnih prijedloga.

Da ni ruganje nije tako jednostavno kako neki rugači misle, pokazuje se u riječ *zrnojedac* kojom se neki rugaju da su to Hrvati smislili kao svoj naziv za vrapca. Međutim *zrnojedac* se nalazi u jugoslavenskoj, Beličevoj Zoološkoj terminologiji i nomenklaturi,⁴ gdje piše:

zrnòjerci, l. animalia granivora, n. Körnfressende Tiere.

A kad idu potražiti potvrde, vidimo da *zrnojedac* smislili Srbi. U Akademijinu rječniku uopće nema natuknice *zrnojedac*, nalazimo je samo u Rečniku srpskohrvatskoga književnog i narodnoga jezika: “**zrnòjedac**, -eca m (obično u mn.) (mn. zrnòjerci; gen. zrnòjedaca) zool. naziv za životinje koje se hrane zrnavljem Granivora. - Kokoške i ćurke po naravi svojoj, zrnojedci su (Radić Đ 8, 111). Kratica i brojke znače: Dr. Đorđe Radić, Gajenje živine, Beograd 1915., str. 111. Slično je i pridjevom *zrnojed*. I za nju nalazimo samo srpsku potvrdu: Zrnoede pak ptice rane se zrnóm. (Vuk Marinković, Estestvena povestnica, Beograd, 1851., str. 125.) Drugo je *zrnožder*, *zrnožderac*, *zrnožderica*, *zrnožderka*, ali to rugači i ne spominju.

Neznalačko je zgražanje (pisano ćirilicom!):

»Za nepovjerovati! Hrvati imaju novu riječ Bizon-žubr!!!

Neki dan sam čuo od prijatelja, da je na hrvatskom “Milijunašu” bilo pitanje: Koje je životinje lovio Dejav Krokot (očito Davy, David Crockett, S. B.): Ponuđeni odgovori su bili: Zec, lisica, Medvjed i ŽUBR, što je bio tačan odgovor!!! ... ova tema je posvećena svim “genijalnim” hrvatskim riječima.«

I još jedno papagajsko zgražanje na istu temu: “Za nepovjerovati! Hrvati imaju novu riječ: Bizon-žubr!!!”

Da su rugači posegnuli za kojim novijim izdanjima Klaićeva Rječnika stranih riječi⁵ našli bi **žubr** i pod tom natuknicom ovo: „*polj.* evropski bizon: kod naših pisaca *zubar* (»Evropski bizon, zubar, ne živi više u prirodi nego ga nešto gaje po zoološkim vrtovima« Nikola Fink; *žubrówka* (*ćit.* žibrůvka), poljska rakija začinjena travom žubrovkom (naš izraz *mirisava dorica*), raširenom po području gdje pasu žubri.”

U obliku *zubar*, *zuba*, to je hrvatska riječ koja potječe iz staroslavenskoga. U ruskom zubr, a u spomenutoj zoološkoj terminologiji ta se životinja spominje pod *zubar evropski* i upućuje na *bizon evropski*.

Lagano se svemu rugati, ali pri tome treba nešto i znati. Nas neznalačko i zlobno ruganje ne će obeshrabriti da i ovim korisnim putem za jezičnu kulturu nastavimo i dalje jer su mnogi natjecatelji natječaj shvatili ozbiljno. Držat ćemo se narodne poslovice koju je prof. Jonke jednom prilikom izrekao u svojim predavanjima: **Tko se boji vrabaca, neka ne sije proje.**

Stjepan Babić

⁵ Beograd, 1932.